

Dževad Hodžić

Fakultet islamskih nauka, Čemerlina 54, BIH–71000 Sarajevo
finhodzic@gmail.com

Whiteheadova filozofija prirode i bioetika

Sažetak

Polazeći od situacije u kojoj se sve više uviđa da bismo morali mijenjati naš odnos prema prirodi, može biti značajno postaviti pitanje – može li Whiteheadova filozofija prirode, koja predstavlja jedan izuzetan i izniman misaoni sustav, cjelovitu teoriju prirode, pomoći u nastojanju da se ponovno zadobije pojam prirode u mišljenju? U tome smislu, ovdje se u najopćenitijim naznakama razmatraju neki temeljni pojmovi i karakteristike Whiteheadove filozofije prirode.

Ključni pojmovi Whiteheadove filozofije prirode su: 'proces', 'organizam' i 'aktualni entitet'. Stvarnost je proces koji istovremeno predstavlja i subjekt kao koordinirajući princip jedinstva. Proces se sastoji od događaja koji se nalaze u dinamičkom međuodnosu. U prvom planu ove teorije prirode koja, drugačije i od Aristotela ali i od Descartesa, 'prirodno' misli u njegovoj organizmičkoj kvaliteti, nalazi se vrijeme a ne supstancija. Whiteheadova filozofija prirode, kao empirijsko-pragmatična metafizika, polazi od kauzaliteta i teleologije kao dva različita aspekta jedinstvenog procesa. U prirodi je na djelu komplementarni odnos kauzaliteta i teleologije, determinizma i slobode. Aktualni entiteti posjeduju svoju unutarnju, teleološku dinamiku koja je ograničena kroz njihovu relaciju s ukupnim Univerzumom.

U kategorijalnom pojmu 'aktualni entitet' Whiteheadova filozofija nudi koncept za formuliranje jedinstva između fizičkih i psihičkih fenomena stvarnosti. Priroda i duh, tijelo i svijest, fizičko i psihičko, ne nalaze se u odnosu dihotomije. Ljudski i ne-ljudski život ne dijeli nikakva apsolutna granica. U metafizičkom i kozmološkom pogledu, Whiteheadova filozofija prirode, u svom nastojanju da se osigura kozmičko jedinstvo prostorne i vremenske dimenzije svijeta, prirode i povijesti, duha i materije, koncipirana je panteistički.

Ključne riječi

proces, organizam, aktualni entitet, događanje, postajanje, vrijeme, kauzalitet, teleologija, sloboda, subjekt, iskustvo, znanje

Filozofija prirode predstavlja važan referentni okvir u čijem se horizontu utemeljuje pluriperspektivistička, interdisciplinarna, integrativna, filozofijska i epohalna orijentacija bioetike. U takvoj bioetici priroda zadobiva prvorazredni teorijski i praktični značaj, kako onaj u ekološkoj ravni bioetičke problematike tako i onaj u dimenziji suvremenog biotehnološkog odnošenja prema prirodi, u kojem odnošenju, ukidajući tisućama godina stabilnu granicu između 'prirodnog' i 'tehničkog', sada znanstvenotehnološki djelujemo suprotno našem žilavo opstojećem »aristotelovskom« žvotnosvjetovnom odnošenju prema prirodi.¹

Praktično govoreći, sada se nalazimo u situaciji u kojoj bi valjalo mijenjati naš znanstvenotehnološki, nivelirajući, razarajući odnos prema prirodi, ali i

1

Usp.: Jürgen Habermas, *Budućnost ljudske prirode. Vjerovanje i znanje*, posebno poglavlje IV »Izraslo i napravljeno«, str. 63–73, s

njemačkog preveo i predgovor napisao Ho-timir Burger, Naklada Breza, Zagreb 2006., ovdje str. 63.

naše prirodnofilozofijsko razumijevanje prirode. Zapravo, sve se više uviđa: da bi se moglo mijenjati naš odnos prema prirodi, mora se, iako zvuči paradoksalno, uznastojati na ponovnom zadobivanju prirode u mišljenju (*die Wiedergewinnung der Natur im Denken*).² Još zaoštrenije rečeno, da bismo mogli mijenjati naš odnos prema prirodi, morali bismo uopće imati prirodu koju smo u znanstvenom istraživanju, takoreći *a priori*no izgubili u temeljnom događaju tog istraživanja, u matematičkom nacrtu moderne znanosti, u kojem priroda predstavlja »u sebi zatvoreni odnos kretanja prostorno i vremenski vezanih točaka mase«.³

Može li Whiteheadova filozofija prirode pomoći u nastojanju da se ponovno zadobije pojam prirode u mišljenju, da se nadvlada ono što Whitehead naziva 'udvostručavanjem prirode' (*bifurcation of nature*) na: prirodu o kojoj znamo u kategorijama empirijskih hipoteza zakonitosti sistema molekula i elektrona – bez boje, tona i mirisa, i na prirodu koju imamo u našem svakodnevnom iskustvu, kako se prema njoj odnosimo životnosvjetovno kada govorimo o zelenom drveću, pjevu ptica, toploti Sunca, grubosti daske ili nježnosti baršuna?⁴ To je pitanje čije se postavljanje nastoji u najopćenitijim naznakama opravdati ovim ukazivanjem na Whiteheadovu filozofiju prirode.

Whiteheadova filozofija prirode, na to treba odmah na početku podsjetiti, predstavlja izuzetan i izniman misaoni sustav, cjelovitu teoriju prirode u kojoj nam se u razdoblju poslije njemačkog idealizma, u razdoblju tehničkog uspjeha egzaktnih prirodnih znanosti i posvemašnje i prevladavajuće usmjerenosti na fragment a ne na cjelinu, nudi jedina i posljednja ozbiljna i sustavno formulirana metafizička koncepcija koja izričito smjera na sveobuhvatnu sintezu.⁵

Ali, zašto se Whitehead opredjeljuje za prekoračivanje granica znanstvene, egzaktne predmetnosti prirodnih fenomena i činjenica, za ugradnju znanstvenih spoznaja u širi, sveobuhvatni kozmološki metafizički okvir?

Zato što priroda sa svim svojim fenomenima i činjenicama mora stajati na nečemu. Zato što svijet, mitski rečeno, mora »ležati na leđima neke ribe«, zato što se u prirodi mora nalaziti neki *Tao* u kojem činjenice prirode tek zadobivaju svoja značenja. Whiteheadovim riječima:

»Stvar je u tome da se svaka tvrdnja odnosi na svemir, pokazujući neki opći sistematski metafizički karakter. Izvan te pozadine, odvojeni entiteti koji nastoje da se postavi tvrdnja, i tvrdnje u cjelini, bez određenog su karaktera. Ništa nije određeno jer svaki određeni entitet zahtijeva sistematski univerzum da pribavi sebi potreban status. Tako svaka tvrdnja koja izražava neku činjenicu mora, u svojoj kompletnoj analizi, utvrditi opći karakter univerzuma koji traži ta činjenica. Nema samoodržavajućih činjenica koje plove u ničemu.«⁶

Prema Friedrichu Rappu, dvije temeljne odrednice karakteriziraju Whiteheadovo nastojanje na ovoj sintezi. Prva odrednica Whiteheadovog mišljenja sadržana je u oslanjanju na modernu prirodnu znanost i s tim u vezi njegova naturalistička i objektivistička perspektiva. Whitehead, naime, polazi od uvjerenja da filozofska sinteza danas ne može biti formulirana iz individualne i povijesne svijesti, odnosno svakodnevnog iskustva i da u današnjoj duhovno-povijesnoj konstelaciji svijeta filozofija mora računati s rezultatima prirodnih znanosti. Stoga se u koncipiranju i formuliranju svojih temeljnih kozmoloških i metafizičkih kategorija Whitehead tako snažno oslanja na rezultate moderne prirodne znanosti, u prvom redu na prirodnoznanstvene uvide u elektrodinamičke procese, da on cjelokupno mišljenje gradi na atomskim djelatnim elementima *aktualnih entiteta* iščitanih i koncipiranih na paradigmama fizike, u kojoj se paradigmama *aktualnih entiteta* ljudska osoba, živa bića, kulturni, socijalni i povijesni fenomeni javljaju samo kao pojavne, izvedene veličine.⁷ Druga

odrednica Whiteheadove filozofije prirode sastoji se u njenoj suprotstavljenosti od vremena Descartesa dominirajućoj refleksivnoj povratnoj primjeni spoznajnog interesa na konstituirajuća postignuća spoznavajućeg subjekta.⁸ U Whiteheadovoj filozofiji prirode subjekt zapravo kao ideal procesa svoga vlastitog postajanja⁹ predstavlja koordinirajući princip jedinstva, ujedinjujući faktor koji vlada sukcesivnim fazama izmjene fizičkih i konceptualnih percepcija,¹⁰ koji osigurava izdrživost konstitutivnih odredbenih elemenata¹¹ i koji, unatoč fizičkoj determinaciji, slobodno odlučuje zahvaljujući unutarnjoj strukturi *aktualnog entiteta*.¹² A to dalje, najjednostavnije rečeno, znači: spoznaja, prema Whiteheadu, nije ekskluzivno u posjedu *res cogitas*; priroda u cjelini je subjekt znanja; cijela priroda posjeduje znanje, doduše na razinama različitih entiteta u različitim intenzitetima; čovjek kao priroda, kao integralni dio prirode zna, u njegovom znanju zbiva se spoznaja prirode, prirodna spoznaja.

Najopćenitije uzevši, Whiteheadovo mišljenje predstavlja nastojanje da se izgradi jedna filozofija prirode koja će s tla njutnijanske prirodnoznanstvene slike svijeta prijeći na tlo prirodnoznanstvenih uvida i pogleda na prirodu do kojih se došlo u tijeku (prve polovice) dvadesetog stoljeća, a prema kojima se sada priroda shvaća: 1. ne kao nepromjenjivi red ili kao stalna promjena i preuređenje, nego povijesno, evolucijski, dinamički i procesualno; 2. ne teleološki ili deterministički, nego kao i struktura i otvorenost istovremeno; 3. ne kao supstancija ili atomistički, nego kao odnos, u holističkoj međuovisnosti i ekološki; 4. ne hijerarhijski i antropocentrično niti redukcionistički, nego kao sistem i cjelina, organski; 5. ne dualistički nego višeslojno, višedimenzionalno i na više razina; i 6. ne kao Kraljevstvo Božije ili mašina, nego kao zajednica.¹³

Ključne pojmove Whiteheadove filozofije prirode predstavljaju: 'proces', 'organizam' i 'aktualni entitet'. Polazna točka procesne filozofije je stajalište da

2

Vidjeti: Helmut Holzhey, »Das Postulat eines neuen Naturbegriffs – Zur Kritik an der aristotelischen Naturphilosophie bei Leibniz und Whitehead«, u: Helmut Holzhey (ur.), *Natur, Subjektivität, Gott – Zur Prozesphilosophie Alfred N. Whiteheads*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1990., str. 18–41, ovdje str. 18.

3

Martin Heidegger, »Die Zeit des Weltbildes«, u: *Gesamtausgabe*, sv. 5 (*Holzwege*), Klostermann, Frankfurt am Main 1977., str. 78.

4

Alfred N. Whitehead, *The Concept of Nature*, str. 31, citirano prema: H. Holzhey, »Das Postulat eines neuen Naturbegriffs«, str. 22.

5

Fridrich Rapp, »Das Subjekt in Whiteheads kosmologischer Metaphysik«, u: *Natur, Subjektivität, Gott – Zur Prozesphilosophie Alfred N. Whiteheads*, str. 143.

6

Alfred North Whitehead, *Proces i realnost, rasprava s područja kosmologije*, s engleskog preveo Slavko Paleček, Veselin Masleša, Sarajevo 1968., str. 26.

7

O znanstvenim uporištima za svoju filozofiju prirode koja Whitehead nalazi u povijesnom napredovanju moderne znanosti tijekom 18., 19., kao i u prvoj polovici 20. stoljeća, opširnije vidjeti u: A. N. Vajthed, *Nauka i moderni svet*, posebno poglavlja V, VI, VII, VIII i IX, preveo Aleksandar I. Spasić, Noli, Beograd 1976.

8

F. Rapp, »Das Subjekt in Whiteheads kosmologischer Metaphysik«, str. 143–144.

9

Usp.: A. N. Whitehead, *Proces i realnost, rasprava s područja kosmologije*, str. 70, 98, kao i str. 128–144.

10

Usp.: isto, str. 221–235.

11

Usp.: isto, str. 35–51.

12

Usp.: isto, str. 161–186.

13

Usp.: Ian Barbour, *Religion and Science. Historical and Contemporary Issues*, HarperCollins Publishers, New York 1997., str. 281–284.

je *postajanje* način kako priroda jest, a ne *bivanje*. U Whiteheadovoj filozofiji prirode promjena ima fundamentalno značenje. Promjena za razumijevanje prirode ima veći značaj od supstance. U pojmu promjene sadržane su bitne odrednice stvarnosti. Stvarnost nije sadržana u *supstanci* nego u *dogadaju*. »Dogadaj je jedinica stvari koje jesu«. ¹⁴ Stvarnost je proces koji se sastoji od događaja koji se nalaze u dinamičkom međuodnosu.

Whiteheadova filozofija prirode temelji se na pojmu *aktualnog entiteta* koji u određenoj mjeri podsjeća na atomističku filozofiju. Whitehead, međutim, odbija atomistički pogled na stvarnost koja bi se (prema atomističkom shvaćanju) sastojala od nepromjenjivih čestica koje su puko izvanjski (pre)uređene. *Aktualni entiteti* u Whiteheadovoj filozofiji prirode nisu jednoobrazni kao u atomizmu. Whiteheadovi *aktualni entiteti*, unutarne se razlikujući, omogućuju mnogostrukost i strukturiranost fenomenalnog svijeta. *Aktualni entiteti* imaju neke karakteristike tradicionalno shvaćenih atoma, kao što je nedjeljivost, ali i neke karakteristike ljudske svijesti kao što su sjećanje, identitet, samoodređenje. ¹⁵

Prema Whiteheadovoj filozofiji prirode, u prirodi važnu ulogu igra vrijeme kao temeljna dimenzija stvarnosti. Valja imati u vidu da je Whitehead bio upoznat sa značenjem vremena kako se ono otkriva u modernoj znanosti, osobito zamjenom materijalnih čestica vibracijskim uzorcima u kvantnoj fizici. U tom pogledu Whiteheadova filozofija prirode korespondira s modernim znanstvenim uvidima u nepredvidivost i povijesni karakter evolucije. To ima prevratničke i paradigmatičke epistemološke i ontološke implikacije: budućnost je otvorena i slobodna/neuvjetovana; stvarnost se odvija kreativno. Izvorne alternativne mogućnosti postoje, to jest mogućnosti koje mogu ili ne moraju biti aktualizirane u vremenu. ¹⁶

Svijet je složena mreža kreativnih i dinamičkih međuodnosa. Sva su zbivanja međuovisna. Sasvim precizno: svako zbivanje ima bitni odnos prema drugom zbivanju, vremenu i prostoru. Sve se zbiva kao *su-djelovanje*. Svaki *aktualni entitet*, svaki *dogadaj*, svaka pojava vrši utjecaj koji postaje sastavnim dijelom bivanja drugog *aktualnog entiteta*, drugog *dogadaja*, druge pojave. Način na koji se *aktualni entiteti* obrazuju određen je i iznutra i izvana: kako kroz unutarnje postizanje cilja tako i kroz konkretno, pojedinačno primanje izvanjskih djelovanja. Kroz ova obuhvaćanja (*prehensions*) svaki je *aktualni entitet* povezan sa svojim okruženjem i cjelokupnim Univerzumom. ¹⁷ I ovdje Whitehead naglašava svoje oslanjanje na rezultate moderne fizike. Ranije smo, naime, zamišljali neovisne, lokalne, u-sebi-sadržane čestice koje udaraju jedne u druge izvanjski i pasivno, a da same ne prolaze kroz promjene. Danas govorimo o poljima koja međusobno jedno u drugo ulaze, a koja se šire kroz prostor i stalno mijenjaju. Biološki svijet je mreža uzajamnih ovisnosti. Whitehead proširuje ove ideje u ono što bi moglo biti nazvano »ekološkim shvaćanjem realnosti«. ¹⁸

Whitehead nastoji na novom koncipiranju filozofije prirode utoliko što, drugačije i od Aristotela ali i od Descartesa, prirodno misli u njegovoj organizmičkoj kvaliteti. Whiteheadova filozofija organizma polazi od stajališta da svijet nije stroj nego organizam koji je visoko integriran. Organizam, kako ga pod stanovitim utjecajem kako Bergsonove filozofije tako i višeg romantičarskog pjesništva razumije Whitehead, predstavlja zapravo jedan jedinstveni dinamički uzorak međusobno povezanih *dogadaja*. Važno je: dijelovi čine cjelinu, ali ne kao mehanički zbroj. Dijelovi zapravo tvore cjelinu, doprinose njenom značenju, ali su i sami oblikovani, suodređeni jedinstvenom i samosvojom aktivnošću cjeline. Znanstvenoprirodna, fizikalna inspiracija, kozmološke

konotacije i praktične bioetičke i ekološke implikacije su ponovo očigledne: stvarnost na svakom svom stupnju organizacije – atom, molekula, stanica, organ, organizam, zajednica – prima nešto s drugih stupnjeva i cjeline i istovremeno utječe na aktivnosti na drugim stupnjevima i u cjelini kao takvoj. Svaki se *događaj* pojavljuje u kontekstu koji na njega utječe. Takvo Whiteheadovo razumijevanje prirode Barbour naziva »socijalnim shvaćanjem stvarnosti«, prema analogiji odnosa pojedinaca i društva u čijem međudjelovanju se paralelno i obostrano događa da društvo čine pojedinci ali i to da na pojedince, ne potirući njihovu individualnost, utječe društvo. To dalje znači da priroda u Whiteheadovoj filozofiji predstavlja *zajednicu događaja*.¹⁹

Whitehead, dakle, snažno naglašava međuviznost *događaja*. To ipak ne znači da Whitehead zastupa neki monizam u kojem su dijelovi progutani od cjeline. Whiteheadova filozofija prirode, kao empirijsko-pragmatična metafizika, polazi od *kauzaliteta* i *teleologije* kao dva različita aspekta jedinstvenog procesa. Drugim riječima, u prirodi je na djelu komplementarni odnos kauzaliteta i teleologije, determinizma i slobode. *Aktualni entiteti* posjeduju svoju unutar-nju, teleološku dinamiku koja je ograničena kroz njihovu relaciju s ukupnim Univerzumom.²⁰ Još jednom treba naglasiti kako se ne smije izgubiti iz vida da *događaj* (*aktualni entitet*) nije samo mjesto međudjelovanja različitih činitelja, nije samo puka točka na kojoj se susreću različita djelovanja, nije samo križanje linija interakcije. *Događaj* je *aktualni entitet* koji ima svoj vlastiti, samosvojni, izvorni identitet i individualitet. Na taj način se osigurava i realizira izvorni pluralizam u kojem je svaki *aktualni entitet* jedinstvena varijanta različitih utjecaja na njega. Svaki *aktualni entitet* predstavlja novo jedinstvo sačinjeno iz prethodećih raznolikosti.

»Svaki entitet uzima u obzir druge događaje, reagira i odgovara na njih. U momentu svoga nastajanja, slobodan je prisvajati i integrirati svoje odnose na svoj način. Svaki entitet je centar spontanosti i samostvaranja koji doprinosi na osobit način svijetu. Whitehead želi da na svijet gledamo sa stajališta samog entiteta, zamišljajući ga kao iskustveni subjekt.«²¹

Stvarnost se tako sastoji od mreže pojedinačnih momenata iskustva. Ove integrirane momente on naziva 'aktualnim prigodama' (*actual occasions*) ili 'aktualnim entitetima' (*actual entities*). Nazivajući ih *entitetima*, Whitehead želi naglasiti njihovu integriranost, a kada ih naziva *prigodama* ili *događajima* on naglašava njihovu vremenitost. Važno je da se uvijek moraju imati u vidu obje dimenzije, i njihovi složeni odnosi i njihova unutrašnjost kao trenutak iskustva.

Dalje je za *aktualne entitete* važno, kako ih opisuje Whitehead, da se oni u stanovitom smislu samostvaraju. *Aktualni događaji* ili *aktualni entiteti* predstavljaju samostvaranje kao pojedinačni trenutak iskustva pod vodstvom njegovog subjektivnog cilja. Vrativši se ovdje još jednom na pitanje odnosa

14 A. N. Vajthed, *Nauka i moderni svet*, str. 229.

15 F. Rapp, »Das Subjekt in Whiteheads kosmologischer Metaphysik«, str. 146.

16 Usp.: I. Barbour, *Religion and Science. Historical and Contemporary Issues*, str. 285.

17 F. Rapp, »Das Subjekt in Whiteheads kosmologischer Metaphysik«, str. 146–147.

18 I. Barbour, *Religion and Science. Historical and Contemporary Issues*, str. 285.

19 Isto.

20 F. Rapp, »Das Subjekt in Whiteheads kosmologischer Metaphysik«, str. 147.

21 I. Barbour, *Religion and Science. Historical and Contemporary Issues*, str. 285.

kauzaliteta i slobode treba kazati kako djelovanje prošlosti na sadašnjost kod *aktualnih događaja* na neki način može biti shvaćeno izvanjski, kao djelatni uzrok. Međutim, ovo preuzimanje prošlosti, ova 'prošlost', može također biti smatrana dijelom sadašnjeg, *aktualnog entiteta* koja se događa kao sadašnji/trenutačni subjekt koji se prilagođava, koji djeluje prema dogodenoj, objektiviranoj prošlosti i koji na taj način, aktivno djelujući prema prošlosti, ponovo dovodi do djelovanja, proizvodi, stavlja na snagu njene uzorke. Riječ je o tome da svaki takav subjekt ima manje ili više slobode, a to znači autonoman je u oblikovanju neponovljive jedinstvenosti iskustva u koje je njegovo prošlo naslijeđe utkano i integrirano.²² U toku svog kratkog postojanja on je autonoman, zatvoren za bilo koji dodatni podatak i samosvojan je u činjenju nečeg od samoga sebe, čak iako nam se čini da u svojoj aktivnosti bitno ponavlja ono svojih prethodnika u rutini i mehaničkom izgledu. *Djelatni uzrok* karakterizira prelazak između entiteta, dok *svršna uzročnost* određuje trenutačni unutarnji rast entiteta samog kao što progresivno aktualizira njegove vlastite sinteze, utjelovljujući pojedinačne uzorke formi. Primjer za ovaj proces bio bi način na koji su pamćenje, osjećanje, tjelesni podaci, osjetilni podaci, integrirani aktivno, selektivno i s anticipacijom u trenutku ljudskog iskustva. Slična sinteza u mnogo jednostavnijim formama može biti postulirana za iskustvo bilo kojeg entiteta, premda ne za nežive predmete kao što je kamenje ili za skupine kao što su biljke kojima nedostaje središte ujedinjenog iskustva.²³ Procesualno i dinamički shvaćen, Univerzum, na razini makroskopskih objekata, konkretnih uzoraka i živih bića, kroz specifična povezivanja i postojana reorganiziranja djelatnih količina *aktualnih entiteta* predstavlja, na jednoj strani, zajednicu nadgrađenih, strukturiranih društava, ontološki gledano, zajednicu izvedenih veličina,²⁴ a na razini *aktualnih entiteta* odnosno događaja, Univerzum, na drugoj strani, predstavlja »postizanje aktivnog samoizražavanja vlastite raznolikosti oprečnosti, vlastite slobode i vlastite nužnosti, vlastitog mnoštva i vlastitog jedinstva, vlastite nesavršenosti i vlastite savršenosti«. ²⁵ Jedinstvo materije i svijesti sadržano je u istodobnoj prisutnosti mentalnog i fizičkog pola na razini *aktualnog entiteta*.

U kategorijalnom pojmu *aktualnog entiteta* Whiteheadova filozofija nudi koncept za formuliranje jedinstva između fizičkih i psihičkih fenomena stvarnosti. Priroda i duh, tijelo i svijest, fizičko i psihičko ne nalaze se u odnosu dihotomije. Ljudski i ne-ljudski život ne dijeli nikakva apsolutna granica. U metafizičkom i kozmološkom pogledu Whiteheadova filozofija prirode u svom nastojanju da se osigura kozmičko jedinstvo prostorne i vremenske dimenzije svijeta, prirode i povijesti, duha i materije, koncipirana je panteistički.²⁶ U Whiteheadovoj kozmologiji Bog je, kao *primordijalna osnova reda*, kao *osnova novoga*, kao *vremeniti sadržaj događaja*, »pjesnik svijeta, on ga ne stvara, nego spašava, on je istina, ljepota, dobrot«. ²⁷

Umjesto zaključka, i u najkraćem, na kraju ovog pokušaja da se svrati pozornost na Whiteheadovu filozofiju procesualnog, organizmičkog shvaćanja prirode u njenim mogućim bioetičkim implikacijama, neka bude još jednom naglašeno: intrinzična vrijednost svakog stvorenja kao središta određenog stupnja iskustva, međuovisnost, psihosomatsko jedinstvo ljudskog bića i *društvenog* karaktera sebstva, značenje cjeline Univerzuma koji je neophodan da bi se objasnila bilo koja činjenica, predstavljaju neke od najvažnijih aspekata Whiteheadove kozmologije, koji mogu biti zanimljivi i značajni za integrativni horizont bioetike.

Dževad Hodžić

Whitehead's Natural Philosophy and Bioethics

Abstract

In the situation in which necessity of changing our attitude towards the nature is becoming increasingly obvious, it could be important to ask the following question – is Whitehead's natural philosophy, which represents one remarkable and outstanding system of thought, one integral natural philosophy, capable of giving assistance in our attempt of regaining the notion of nature in thought? Thereby, some grounding terms and characteristics of Whitehead's natural philosophy are discussed here in a manner of a broad sketch.

Grounding terms of Whitehead's natural philosophy are: 'process', 'organism', and 'actual entity'. Reality is the process which at the same time represents a subject as a coordinative principle of unity. Process is compiled out of the events which are in a dynamic interrelationship. In a focus of this theory of nature, which in contrast to Aristotle and Descartes thinks of 'nature' in its organismic quality, is time not the substance. Whitehead's natural philosophy, being the empirical-pragmatical metaphysics, starts from causality and teleology as two different aspects of the unique process. Complementary process of causality and teleology, determinism and freedom, have an effect on nature. Actual entities possess their inner, teleological dynamics which is limited through their relation with the Universe in total.

In categorial term 'actual entity' Whitehead's philosophy offers the concept for formulating the unity between physical and psychological phenomena of the reality. Nature and spirit, body and conscience, physical and psychical, are not in the relation of dichotomy. Human and non-human life are not divided by any absolute boundary. In metaphysical and cosmological outlook, Whitehead's natural philosophy in its attempt of providing the cosmic space–time unity of the world, nature and history, spirit and matter, is outlined as pantheistic.

Key words

process, organism, actual entity, event, becoming, time, causality, teleology, freedom, subject, experience, knowledge

22

Isto, str. 286.

23

Isto.

24

F. Rapp, »Das Subjekt in Whiteheads kosmologischer Metaphysik«, str. 147.

25

A. N. Whitehead, *Proces i realnost, rasprava s područja kosmologije*, str. 479.

26

Usp.: Muhamed Filipović, »Alfred North Whitehead i mjesto filozofije neorealizma u suvremenoj filozofiji«, pogovor u: A. N. Whitehead, *Proces i realnost, rasprava s područja kosmologije*, str. 522.

27

A. N. Whitehead, *Proces i realnost, rasprava s područja kosmologije*, str. 474.